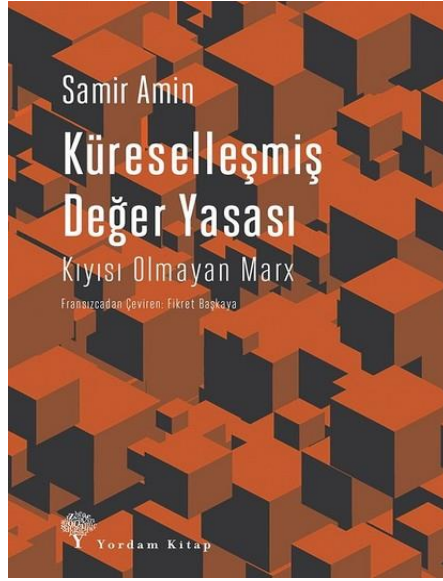

Kitap Değerlendirmesi

Samir Amin, Küreselleşmiş Değer Yasası: Kıyısı Olmayan Marx (La Loi de la Valeur Mondialisée), Çev. Fikret Başkaya, Yordam Kitap: İstanbul, 2018, 143s.

Değerlendiren

Tamer YILDIRIM*

Kitap Değerlendirmesi Bilgileri

Geliş Tarihi:	11.19.2020
Kabul Tarihi:	20.10.2020
Yayın Tarihi:	25.12.2020

2018 yılında ölen Mısır kökenli, Fransa'da çalışmalarını ortaya koyan Samir Amin (1931-2018), Marksist düşünceye mensup bir akademisyen olarak uzun süre görev yapmıştır. Sol düşünce alanında önemli bir entelektüel olarak da değerlendirilen Amin'in yazdığı eserlerin çoğu dilimize çevrilmiştir. Burada değerlendireceğimiz 2011 yılında Fransızca olarak basılan eser, aslında yazarın düşüncelerinin son aşamasını bizlere sunmaktadır. Yazarın düşüncelerinin ve eserde verilen bilgilerin tam olarak anlaşılması için daha önce konuyla ilgili yazdıklarının bilinmesi gerekmektedir. Bunun için yazar, daha

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, tameryildirim@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0033-0539>

önceki eserleri ve ilgili konuların içeriğini ana hatlarıyla bu eserde vermeye çalışmıştır. Yani metin içinde eserler arası bağlantıyı kurma ve teorinin bütünlüğünü gösterme çabasını açık bir şekilde görmekteyiz. Yazar, kendi eserini yine kendisi değerlendirmiştir. Türkçeye çevrilen *Samir Amin Anlatıyor: Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını* adlı eserinde geçen mülakatında *Küreselleşmiş Doğa Yasası*'nın teorisinin son basamağını oluşturan fikirleri içerdiğini şu şekilde ifade etmiştir: "İlk aşama 1954-56 yılları arasındaki doktora tez konusu da olan *Accumulation on a World Scale (Dünya Ölçeğinde Birikim)*'dir. 1973'teki ikinci aşama *Le Développement Inégal (Eşitsiz Gelişme)*, bu aşama aslında dünya kapitalizminin ve azgelişmişliğin oluşumuna dair tarihsel bir vizyonun geliştirilmiş versiyonunu içermektedir. 1976'da *La Nation Arabe, Nationalisme et Lutttes de Classes (Sınıf ve Ulus)* adlı eserinde yine eşitsiz gelişmeyi Asya ve Afrika'daki sosyal dönüşmeyi özellikle modernite öncesi kapitalist küreselleşmeye vurgu yaparak yeniden ele almaktadır". Dördüncü ve son aşamada burada değerlendireceğimiz *La Loi la Valeur Mondialisée (Küreselleşmiş Doğa Yasası)*'dir. Bu çalışmalar aslında onun düşüncesinin farklı aşamalarını oluşturmakta, her eser bir anlamda küreselleşen değer yasasının temel kavramlarının derinleştirilmesini içermektedir. Teorisinin son aşamasını oluşturan değerlendirdiğimiz bu eserde, genel olarak "değer yasasının temel statüsü"nü, faiz, para, devlet, toprak rantı bölümü ve dünya ölçeğinde birikim ve emperyalist rant'ı derinlemesine incelemeye çalışmıştır. Eserin alt başlığı *Kıyısı Olmayan Marx*'tır, yani Marx tarihin ilerleyen her aşamasında kendi zamanında da olduğu gibi eksiktir. Yapılması gereken zamanın şartlarına bağlı olarak bu eksik olan veya düzeltilmesi gereken kısımların ele alınarak değerlendirilmesidir.

Yazara göre, Marx'ın yaptığı şey öncelikle reel dünya olmak üzere modern zamanların radikal eleştirisine girişmek olmuştur. Bu anlamda Marx kıyısı olmayandır, zira başlattığı radikal eleştirinin kıyısı yoktur. Her zaman eksikti ve her aşamada kendi kendisinin eleştirisi gerekiyordu. Eleştirinin kendisini durmadan zenginleştirmesi ve derinleştirmesi de bir zorunluktur (s. 9-10). Çünkü Marx aşılmış olma bir yana eserlerini tamamlamış birisi değildir. Örneğin kapitalizmin küresel boyutunu ve politikayla kapitalizm öncesi ekonominin sistematik eklemleme sorununu yeteri kadar tahlil edememiştir. Bu şekilde olaya yaklaştığımızda Marksist olmak, Marx'da durmak değil -Amin'in de savunduğu şekliyle- Lenin, Mao gibi tarihsel Marksizmlerin kurucularından hareket etmektir. Yazarın genel olarak tezinin şu şekilde formüle edilmesi mümkündür: 1. Tarihsel materyalizm, Marksizm'in özünü oluşturur. 2. Kapitalizmin ekonomik yasaları epistemolojik bir statüye sahiptirler ve tarihsel materyalizme bağımlıdırlar. 3. Kapitalist üretim tarzında ekonomik yasalar, kapitalizm öncesi dönemlerdekinden farklı bir teorik statüye sahiptirler. 4. Ekonomik yasalar sadece kapitalist üretim tarzı için geçerlidir. Bu yüzden de iktisat bilimi üretim tarzlarının genel bilimi değildir ama kapitalist tarzın özel bilimidir. 5. Kapitalizmin ekonomik yasaları nesnel bir varlığa sahiptir. 6. Bu yasalar son tahlilde değer yasası tarafından yönetilirler (s. 11-16).

Eserin birinci bölümü olan “Değer Yasasının Temel Statüsü” (s. 21-67) genel olarak teknik konularla ilgilidir. İktisadi hesaplamalar geniş bir yer tutmakta ve Piero Sraffa modeliyle Marx’ın ortaya koyduğu model arasında bir mukayese yapılmaktadır. Bu noktada yazarın getirdiği en önemli eleştiri şudur: Marx’ın ‘emek verimliliğinin artması’ kavramı nesnelir fakat Sraffa’nın modelinde böyle bir nesnellik yoktur. Sraffa’nın modeli, Marx’ın yaptığına aksine her tür ürünün arz-talep dengesiyle ilgilenmediği için dinamik denge koşullarının tahliline elverişli değildir. Ayrıca ampirik ve yetersiz bir model olduğu için Sraffa’nın modelinden hareketle yeniden üretime dair önermeler ortaya koymak da kolay değildir. Bu model gözlenen bir evrimi tanımlıyor, fakat evrimin yasalarını açıklamakta yetersiz kalıyor (s. 49). Ayrıca “Marx, kapitalist gerçekliğin eleştirisini, sermayenin pratiğini meşrulaştırmayı amaçlayan söylemin ve sıradan iktisat yazarlarının (Claude Frederic Bastiat gibi) ürünlerini de eleştirdi. Modanın dışına çıkabilen, metin yorumlama boyunduruğunun ötesine geçebilen bazı iyi Marksistlerinde katkısını bu noktada unutmamak gerek” (s. 55) diyen yazar, burada iyi Marksist derken kendini kastetmekte ve konu ile ilgili olarak kendi *Eşitsiz Gelişme* eserini referans olarak göstermektedir. Genelde Marksist düşüncenin yorumunda karşılaştığımız bir durumu burada da görüyoruz, yani kendi yorumunu (tıpkı Marx’ın yaptığı gibi) en doğru görüşmüş gibi göstermeye çalışmak.

Yazara göre Marx, *Kapital*’in birinci cildinde değer yasaasının temellerini, ikinci ciltte ekonomik tahlili yapmaya çalışarak soyut bir kapitalist sistemde sermaye birikiminin mümkün olduğunu göstermeyi ve dinamik denge koşullarını belirlemeyi amaçlamıştır (s. 21). Fakat Marx’ın çağından bu yana kapitalizmin evrimi ve ortaya çıkardığı devasa dönüşümler, Marksist tahlilin neliğini sorgulamaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin radikal eleştirisi ve eleştirinin derinleştirilmesi, Marx’ın bu sorunlara karşı geliştirdiği cevapların ötesine gitmeyi gerektiriyor. Fakat günümüzün düşünce ortamı, kapitalist dünya gerçeğinin eleştirisinde sınır tanımayan Marksizm’i bu istikamette zenginleştirmek için uygun değildir. Marksist düşünceyi zenginleştirmek yerine, ondan vazgeçmek tercih ediliyor. Bu durum eleştirel olmayan düşünceye düşmenin sonucudur. Kapitalizm, sermayenin egemenliği ve emek sömürüsü üzerine kuruludur ve başka türlü olması da mümkün değildir. Fakat Marx, bayağı iktisadın birbirinden ayırdığı teknik ve bilimsel bilgiyi harekete geçirerek çalışan sosyal verimliliği kabul etmiştir. Bu değer kavramına temel bir konum kazandırmış ve kapitalist gerçekliğin radikal eleştirisi olanaklı hale gelmiştir (s. 65-66).

Yazara göre Karl Kautsky ve onun süper emperyalizm teziyle özdeşleştirilmekten korktukları için çok az sayıdaki Marksist şu tezi ileri sürmüştür -ki bu yazarın da tezidir:- “Bugünün çağdaş kapitalizmi eriştiği sermaye merkezileşmesi ile ilk defa, kolektif emperyalizm üçlününün (ABD, AB ve Japonya) temelini oluşturan genelleşmiş, finansallaşmış tekeller kapitalizmden söz etmeyi mümkün kılıyor. Emperyalist üçlünün iktidarları kolektif emperyalizmin beş tekeli olarak nitelenen örgütler aracılığıyla dünya sistemindeki kontrol operasyonlarını yoğunlaştırıyor” (s. 43, 63). Yazar emperyalist kavramı

içerisine bu üçlüyü yerleştirmiştir ve bu bir noktaya kadar doğrudur fakat eserin hiçbir yerinde Çin'e değinmemiştir. Bu, tarafgir bir bakış açısının ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Amin'e göre 1873'te başlayan ilk büyük krizin bedeli (1914-1945 arası) savaş ve devrimlerle ödendi. İkincisi 1971'de başladı 2008'deki finansal çöküşten sonra yıkıcı ve korkunç sonuçlar üretme potansiyeli taşıyan, insanlığı tehdit eden döneme girdi. "Kapitalizm artık gününü doldurmuş işe yaramaz bir sosyal sistem haline gelmiştir" (s. 64). Diğer Marksistler gibi yazar da 150 yıldır tekrarlanan aynı söylemi devam ettirmektedir. Her kriz kapitalizmin sonu olarak görülmekte fakat bu krizlerden kapitalizm daha da güçlenerek çıkmaktadır. İdeolojik olarak biçimlenmiş bir zihin yapısı insanın böyle değerlendirmeler yapmasına sebep olsa da olayın temelindeki unsurları indirgemeci bir bakış açısıyla ele almak bu tür açıklamaların hep bir temenni olarak kalmasına neden olacaktır. Eski gücünü kaybeden Marksist düşünceye mensup insanlar hareket halinde olmak için marjinal gruplar da dahil her türlü oluşumla beraber faaliyet göstermektedirler (siyahi ayaklanmalar, eşcinsel karşı oluşlar, feminist hareketler gibi).

Birinci bölümü şu şekilde özetleyebiliriz. Marx, üretici güçlerin gelişimini ölçmeye imkân verecek bir araç arıyordu. O araç da değerdir. Netice itibariyle, toplumun son tahlilde yegâne zenginliği, sosyal olarak gerekli emek miktarıdır ve değer bölüşümünden bağımsızdır (s. 51-2).

İkinci bölüm "Faiz, Para ve Devlet Bölümü"nde (s. 68-77) *Kapital*'in III. cildinde somut gerçeklikteki sosyal sınıflardan, işçilerden, sanayi ve ticaret kapitalistlerinden, ödünç para verenlerden, toprak sahiplerinden, köylülere söz etmektedir. Aynı şekilde istatistiki olarak gelirlerden, faiz oranından, toprak rantından bahsetmektedir. Bu, ekonomi politiğin ötesine geçerek tarihsel materyalizmin formülasyonuna başladığının ifadesi olarak değerlendirilebilir (s. 68). Yazarın *Kapital*'in III. cildini düzenleyen F. Engels'in etkisine değinmesi beklenirken herhangi bir şekilde bu konuya değinmemiştir. Yazar, V. İ. Lenin, Mao Zedong gibi tarihsel figürlerin önemli olduğunu belirtse de bunlardan herhangi birinin eserine atıfta bulunmamıştır.

Üçüncü bölüm "Toprak Rantı Bölümü"nde (s. 78-89) Jules Regnault ile Marx'ın düşüncelerinin bir karşılaştırması yapılmaktadır. Buna göre Marx, toprak rantını bir sınıfın varlığına bağlar ki o da toprak sahipleridir. Toprak üretimi doğal koşulların bir kısmını oluşturur, paraysa sosyal koşullarla ilgilidir. Buradaki sorun şudur: Rant, ekonomik bir yasanın mı yoksa sınıfsal güç ilişkilerinin mi bir sonucudur? Ekonomi ile sınıf mücadelesi bir birinden ayrılamaz ve birlikte anlaşılabilirler. Fakat Amin'e göre Marx'ın rantın saptanmasıyla ilgili olarak yaptığı açıklama kabul edilebilir değildir (s. 81). Fakat yazar bu bölümde de ikinci bölümde olduğu gibi konuya kısaca değinerek geçiyor çünkü asıl amacının kapitalist üretim tarzını ve merkezdeki sosyal formasyonları değil, bir bütün olarak küresel kapitalist sistemi tarihsel materyalist yöntemleri kullanarak tahlil etmek olduğunu belirtiyor (s. 89).

Dördüncü bölüm “Dünya Ölçeğinde Birikim ve Emperyalist Rant” (s. 90-122) asıl konuyu ele alan kısımdır. Bu bölümde değerın metamorfoza uğraması sorununu ele alan yazar, sorunun önemli olduğunu çünkü değerin küreselleşmiş değere dönüşmesinin söz konusu olduğunu ve Marx'ın bu soruna değinmediğini belirtir. Yazar, bu noktada Marksizm'i devam ettirip zenginleştirdiğini çünkü bu konudaki fikirlerinin Marksizm'in Asyalı ve Afrikalı yüzünü biçimlendirdiğini ve gerçek kıyası olmayan Marx'ın ortaya çıkmasına katkı yaptığını ifade eder (s. 90). Buna göre de kapitalizm tek ve bölünmezdir yani kapitalizm sadece ABD'den ve diğer Batılı ülkelerden değil Afrika ülkelerinden de ulaşılan bir bütündür. Fakat şöyle bir sorun da var: Kongo'da ve ABD'de bir saatlik çalışmanın değeri nasıl karşılaştırılacak? Bu noktada tutarlı olmak gerekir. Küreselleşmeyi işine geldiğinde kaçınılmaz sayıp, işine gelmediği zaman reddetmek olmaz. Yazarın buna bulduğu cevap; “küreselleşmiş kapitalizm ölçeğinde emek gücünün bir tek değeri varsa da çok farklı fiyatlarla ödendiği” şeklindedir. Yani emek gücünün fiyatındaki farklılıklar sadece kapitalist ülkelerde değil dünya ölçeğinde söz konusudur (s. 91). Amin, değer yasaının nasıl metamorfoza uğrayarak küreselleşmiş değer yasına dönüştüğünü göstermek için bir modellemeye başvurmuş ve doğal kaynaklara erişme sorunu, onun yöntemini yönlendiren normlar ve kullanımlarına ilişkin ikinci grup argümanlarla tahlilini sürdürmüştür. Marx, kapitalist birikimin zenginliğin temeli olan iki şeyi, insan varlığını ve doğayı yıkıma uğrattığı sonucuna vararak radikal *Kapital* eleştirisini tanımlamıştır. Ekolojistlerin bu gerçekliği keşfetmeleri için bir buçuk yüzyıl gerekmiştir. Tarihsel Marksizmler doğal kaynakların sömürüsü konusunda burjuvazinin zaman dışı rasyonel bakış açısını benimsemiş ve kaynakların tamamını bir bütün olarak dikkate alma gereği duymuşlardır. Yazara göre bayağı iktisat bunu yapacak kapasiteye sahip değildir fakat Marksizm'in zenginleştirilmesiyle bu başarılabilir (s. 92). Bu konu, günümüzde oldukça önemli bir hale gelmiştir. Çünkü gezegenin kaynaklarını kullanmaya erişim hususundaki eşitsizlik, yazara göre emperyalist rantın ikinci boyutunu oluşturmaktadır ve bu sorunlar bu bölümün ikinci kısmında tartışılmıştır (s. 93). Amin'e göre dünya ölçeğinde birikimi yöneten koşullar, eşitsiz gelişmeyi yeniden üretmektedir. Bunun bir sonucu olarak da, az gelişmiş ülkeler geri oldukları için değil, aşırı sömürüye maruz kaldıkları için az gelişmişliğe hapsolmüştür. Geri kalma durumu aşırı sömürünün de devam etmesini beraberinde getirmiştir (s. 97). İlk II. Dünya Savaşı ertesinde emperyalist küreselleşme krizi gündeme gelmiş ve dünyada iki kutup olduğu belirtilmişti: Hür Dünya ve Komünist Totalitarizm şeklinde. Üçüncü dünya komünist olmadıklarından Hür Dünya kısmına dâhil edilmişti. Burada geçen hürriyet sermayenin yayılma hürriyetini ifade etmektedir (s. 126). Yazar, bunun indirgemeci ve yanlış bir bakış açısı olduğunu düşünmektedir. Peki, yapılması gereken nedir? Yazara göre Marx'ın düşüncesine yaslanma bu görüşü benimseyenlere şaşmaz öngörüler, yanılmaz ve etkin stratejiler önermeyi sağlayacak doğru bir teori sağlamaz. Fakat diğerlerinden daha iyi tahlil araçları sağlar. Aksi bir bakış açısı da Marksist bir düşünce olmaz. Çünkü Marx'a göre tarihin yolları sınıf mücadeleleri ve çatışmalarla çizilmiştir ve tarih gerçekleşmeden önce tarih yazılmaz. Ayrıca en sert çelişkilerin çözümü sürdürülemez olan sistemi aşmakla,

toplumun kendi kendisini tahrip etmesiyle gerçekleşir. Yani son -Marksist bir sloganla ifade edilecek olursa- “ya sosyalizm ya da barbarlık” olacaktır. Bundan dolayı Kapitalizm bugün içinden çıkılması gereken bir parantez durumunu ifade eder. Bu rotada ilerlemenin sonu ise ölümdür. Yazar, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının kendisinin ikinci dalga olarak adlandırdığı yolda emperyalist ranta son vermeyi başaracaklarına inandığını belirtmektedir (s. 134-5).

Amin’e göre çağdaş kapitalist dünya realitesinin eleştirel tahlili ve ona dair söylem Marx’tan yola çıkılarak, özellikle Marksistlerin onu derinleştirmeye, düzeltmeye başladığı eseri zenginleştirmeye davet ederek yürütülmelidir. Bir anlamda reel dünyanın ortaya çıkardığı, keşfettiği her şey bu tahlille bütünleştirilmelidir. Çünkü bilimin evrimi Marx zamanında bilinmeyen yeni düşünce alanları açmıştır. Psikanaliz, nükleer bilimler, biyolojik bilimlere ilaveten insanlığın geçmişiyle ilgili bilgiler 19. yüzyılla karşılaştırılmayacak boyutta ilerlemiştir. Marksizm bunları görmezden gelemez. Bunlarla Marx’ı düzeltmek ve Marksizm’i de sürekli bir Marksist eleştiriye tabi tutmak zorunluluktur. Marksizm/diyalektik materyalizm hiçbir gerçekliği ve gerçekliğin düşünce alanına aktarılmasını yok sayamaz. Zaten diyalektik de bu somut gerçekliğin bir parçasıdır (s. 123-4).

Yazar ayrıca *Kapital* II’deki şemaların tarihsel materyalizmin yerini alamayacağını fakat yararlı olduklarını belirtiyor. Çünkü bunlar sistemdeki nesnel ekonomik yasayı tanımlamaktadır ve bu temel üzerinde tarihsel materyalizm yol olabilir. Yazar, Marx okumalarının Avrupa merkezliği anlayışına dair tatmin edici bir cevap vermediği ve bu yüzden elli yıllık çabasını bu konuya hasrettiğini de belirtmiştir. Sonuç olarak yazarın teklifi: “Reel olarak var olan kapitalizmin küreselleşmiş yayılmasıyla çevre-merkez kutuplaşması ürettiği, yeniden ürettiği ve onun sürekli derinleştirdiği devasa olgusunu göz önüne alarak, Marx’ı zenginleştirmektir” (s. 94,125).

Marx’ın kendisinin de ifade ettiği gibi *Kapital* tamamlanmış bir eser değildir. Eseri altı farklı cilt olarak yazmayı planlamış, bunlardan devlet, uluslararası ticaret ve dünya pazarı konulu ciltleri yazılmamıştır. Amin, kapitalist küreselleşmenin gelişmesinden hareketle yaptığı tahlillerden küreselleşmiş değer yasasına dair soyut bir formalizasyon önermektedir ki bu da değer yasasının devamı niteliğindedir. Bu değerlendirmesiyle kendini bugünün dünyasında konumlandırarak *Kapital*’in 4. cildini yazdığını belirtmektedir (s. 138-143). Yani yazar, bir anlamda Marx’ın yazmadığı bölümleri yazdığını ifade etmektedir. Fakat bu, sadece Marx’ı yorumlama faaliyetlerinden bir tanesidir. Böyle bir çaba insanı Marx’ın yerine koymayacağı gibi, ifade edilen konuda uyulması gereken görüşün bu olduğu anlamına da gelmez. Genelde Marx yorumcularının her biri en doğru yorumu kendilerinin ortaya koyduğu kanısındadır. Fakat yazar, son noktada eserini konu üzerinde bir tartışmaya vesile olması dilekleriyle bitirmiştir.

Bazı teoriler genelde yazarlarının hayatlarıyla sınırlıdır. Yani teorisyen görüşünü sürekli geliştirir, yeni unsurlar ekler, yanlışları çıkarır veya düzeltir. Amin'in Marksizm'i bu şekilde revize ederek sunması alana giren yeni insanlar tarafından devam ettirilecek mi? Bunu cevaplamak şu an için mümkün olmasa da ilerleyen süreçte bunu gözlemlemek mümkün olacaktır. Fakat görülen o ki Amin, kendisinin Marksist yorumunun aynen devam ettirilmesini değil şartlara bağlı olarak yeni düşüncelerin oluşturulmasını ve geliştirilmesini istemektedir. O zaman da ortaya şöyle bir sorun çıkmaktadır: Her şey Marksizm'in içinde değerlendirilebilir mi? Bu da diğer bir sorun olarak çözümlenmeyi bekleyecektir.

Son olarak şunu da belirtelim ki, çeviride alışık olmadığımız kelimeler sıkça kullanılmıştır: politolog, oligopoller, oxymore, entansif, ekstansif, apartheid, monetarist, konvertibilite, uyumlanma, agronomlar, kompirime, plütokrasi, argo-karburan gibi. Bu çevirinin bazı yerlerde akıcılığını kaybetmesine neden olmuştur. Her şeye rağmen hayatını Marx'ın görüşlerini anlamaya ve anlatmaya adanmış bir entelektüelin teorisinin son aşamasını içeren eserin Türkçeye kazandırılması Amin'in düşüncesinin daha iyi anlaşılması noktasında faydalı olacağı kanaatindeyiz.